

Особливості організації структур метакогнітивного досвіду у осіб з різними видами профілю латеральної організації

Г. А. Бушчак

Національний університет “Львівська політехніка”, м. Львів, Україна
Corresponding author. E-mail: hb.lviv@gmail.com

Paper received 27.08.2016; Accepted for publication 05.09.2016.

Анотація. Когнітивні стилі репрезентують мимовільний інтелектуальний контроль, що є в структурі метакогнітивного ментального досвіду. Когнітивно-стильові параметри відображають індивідуальну специфіку побудови пізнавального контакту зі світом та слугують механізмами регулювання інтелектуальної активності. Порівняння за когнітивно-стильовими параметрами дозволило встановити відмінності між різними групами профілю. Шульги виділились полезалежністю, негнучкі в перекодування інформації, оригінальністю і кількістю інтерпретацій плям Роршаха, інтуїтивністю, механізмом захисту “запереченням реальності”; правші (ППП) виділились полезалежністю, гнучкістю перекодування, раціональністю, типовістю інтерпретацій плям Роршаха. Змішані правші (ППП) і особи з невизначеними профілем (ОрООв) зайняли проміжну позицію – вони за деякими характеристиками були подібними до правшів, а за іншими – наблизились до шульгів. За результатами проведеного дослідження ми можемо припустити, що профіль латеральної організації має вплив на формування рівня психологічної диференціації та когнітивно-стильових параметрів.

Ключові слова: ментальна структура, метакогнітивний досвід, когнітивний стиль, механізм психологічного захисту, профіль латеральної організації.

Вступ. В теорії когнітивних стилів акцент зміщується на проблему існування у кожної людини індивідуально-своєрідних способів організації пізнавального контакту зі світом, тобто теоретична думка розвивається в напрямку визнання індивідуальності (унікальності) людського розуму.

Сформованість певних когнітивних стилів передбачає наявність індивідуально-своєрідних способів сприймання, категоризації, оцінювання та інтерпретації дійсності, що властиві даній конкретній особистості. Також, КС розглядається як значима особистісна диспозиція рівня інтелектуального функціонування, оскільки когнітивно-стильові параметри визначають рівень психологічної диференціації, через способи опрацювання інформації, прийоми аналізу та структурування, механізми регулювання інтелектуальної активності.

Припущення Дж. Гілфорд про те, що когнітивні стилі – це інтелектуальні організуючі функції, які відповідають за ініціювання і контроль психічної активності, чітко виділяє основні їх функції [8].

Теоретичною основою нашого дослідження є сучасні уявлення про структури метакогнітивного досвіду. Інтелектуальний розвиток передбачає не тільки удосконалення когнітивних механізмів опрацювання інформації, але й формування метакогнітивних механізмів інтелектуальної саморегуляції. В контексті сучасної когнітивної теорії М.О.Холодна розглядає когнітивні стилі, як ментальні структури, що мають відношення до механізмів метакогнітивної регуляції інтелектуальної діяльності [5]. Як стверджують Фравел (Flavell), Браун (Brown), Борковські (Borkowski), Пек (Peck), Рейд (Reid), Форест-Преслі (Forrest-Pressley et al.) структури метакогнітивного досвіду відповідають за управління ходом інтелектуальної діяльності [9; 10; 11; 12]. Ментальні структури метакогнітивного досвіду дозволяють здійснювати мимовільну і довільну регуляцію інтелектуальної діяльності. Їх основне призначення – контроль за станом індивідуальних інтелектуальних ресурсів, а також за процесами опрацювання інформації. Різні форми саморегуляції інтелектуальної активності представ-

лені чотирма типами метакогнітивних ментальних структур: мимовільний інтелектуальний контроль, довільний інтелектуальний контроль, метакогнітивна обізнаність і відкрита пізнавальна позиція.

В полі нашої уваги є мимовільний інтелектуальний контроль, який описують як вибіркочку оперативну регуляцію процесу опрацювання інформації на субсвідомому рівні, що зумовлена особливостями складу і будови індивідуального метакогнітивного досвіду [5, с.130].

Його дія виявляється в особливостях:

- ментального сканування (стратегії розподілу і фокусування уваги);
- інструментальної поведінки (стримування або гальмування власних дій, імпліцитне навчання під час освоєння нової діяльності);
- категоріальної регуляції (залучення до процесу обробки інформації системи понять різної міри узагальнення).

Вище названі особливості забезпечуються відповідними когнітивними стилями: полезалежність-полезалежність, просторове сканування, імпульсивність-рефлексивність, конкретна-абстрактна концептуалізація, вузький-широкий діапазон еквівалентності, Отже, мимовільний інтелектуальний контроль в метакогнітивній структурі представлений різними когнітивними стилями.

Відомо, що специфічні властивості ментальних структур пов'язані з міжпівкульною асиметрією та міжпівкульною взаємодією, оскільки вони виступають біологічними детермінантами специфічності. Предметом нашого наукового зацікавлення є зв'язок між рівнем психологічної диференціації, інтелектуальним функціонуванням, спеціалізованими захистами та профілем латеральної організації.

Огляд публікацій за темою. Вагомий внесок в розвиток теорії когнітивних стилів було зроблено представниками психоаналітичного та гештальт напрямів.

Одними з перших виділили поняття мимовільного контролю інтелектуальної діяльності представники когнітивного напрямку неофрейдизму Р. Гарднер, П. Хольцман, Г. Клейн, Г. Келлі та ін. [13, 15].

Когнітивні контролю (КК) розглядались як доволі стійкі щодо ситуаційного і поведінкового контексту, при цьому вони організують і координують роботу базових пізнавальних процесів, а також обмежують вплив афективних і мотиваційних станів на процес побудови пізнавального образу.

В полі когнітивної теорії неофрейдизму було проведено розмежування між двома механізмами регуляції поведінки: психологічним захистом і когнітивними контролюями (КК). Дія механізму захисту означає наявність конфлікту, тоді як когнітивні контролюї є вільними від конфлікту процесами. Когнітивні контролюї забезпечують реалістично-адаптивну форму відображення і відповідно найбільш оптимальний для даної особистості тип інтелектуальної адаптації в конкретній ситуації. Отже, когнітивним контролюям приписується роль посередника між суб'єктом і дійсністю, який впливає на особливості перебігу індивідуальних адаптаційних процесів.

Яскравим представником гештальтнапрям, Генрі Віткіним, було виділено такий когнітивний стиль як "полезалежність/полenezалежність" в контексті концепції психологічної диференціації [17]. Він вважав, що найважливішим аспектом психічного розвитку є рівень психологічної диференціації.

Індикатором рівня психологічної диференціації є артикульованість (чіткість, зрозумілість, виокремленість) досвіду або такі полярні характеристики як артикульований (структурований, аналітичний) чи глобальний (неструктурований, синтетичний) підхід до поля. Рівень психологічної диференціації суб'єкта виявляється в таких основних психологічних сферах:

- артикульоване інтелектуальне функціонування;
- артикульоване уявлення про своє фізичне тіло;
- почуття особистої ідентичності;
- спеціалізовані захисти і контролюї.

За результатами дослідження основних психологічних сфер Г. Віткін і його колеги сформулювали важливу гіпотезу: у кожній особистості (дитини чи дорослого) досягнутий нею рівень психологічної диференціації одночасно виявиться в кожній із чотирьох сфер [16].

Артикульованість інтелектуального функціонування спочатку описували як полезалежність/полenezалежність від перцептивного поля у сфері сприймання. Полезалежність означає домінування цілого, недостатнє диференціювання частин в образі, нездатність долати контекст. Полenezалежність відповідає за здатність сприймати ціле як структуроване, виділяти стимули з контексту.

Більш артикульоване сприймання означає як більшу деталізацію, так і кращу організацію перцептивного поля. Тому перцептивну артикуляцію почали розглядати як прояв здібності до структурування в інтелектуальній діяльності, а саме, як переважання аналізу над синтезом в сфері мислення, як індивідуальні відмінності в здатності до когнітивної диференціації. Так, наприклад, якщо особистість активно перетворює ситуацію, то це означає, що вона використовує артикульований (полenezалежний) підхід до поля. Цю відмінність в способах організації інтелектуальної діяльності Г. Віткін і представники гештальтнапрямку позначили терміном "когнітивний стиль" в

широкому розумінні [17].

В теорії психологічної диференціації Г. Віткін структурований контроль і спеціалізовані захисти відніс до однієї психологічної сфери та відокремив від здатності структурування в інтелектуальній діяльності. Важливо з'ясувати, чому психологічні захисти розглядаються в залежності від рівня психологічної диференціації?

Захисти і контролюї вступають в дію в ситуації потенційно травматичного досвіду і для стримування афективних реакцій. Глобальне опрацювання такого досвіду відбувається при запуску неспеціалізованих психологічних захистів. Звідси, неспеціалізовані захисти домінують за низького рівня психологічної диференціації, а саме заперечення і витіснення, оскільки основна їх функція неприйняття травматичної ситуації або повне блокування небажаного досвіду на шляху до свідомості.

Відповідно, спеціалізовані захисти, у формі ізоляції, інтелектуалізації і проєкції, передбачають виділення окремих компонентів досвіду, відокремлення його афективних і раціональних сторін, тобто вони забезпечують попередню диференціацію травматичного досвіду. Тому вважається, що спеціалізовані захисти переважають на високому рівні психологічної диференціації.

Отже, виходячи з теорії Г. Віткіна, когнітивний стиль полезалежність/полenezалежність (ступінь артикульованості інтелектуального функціонування) і неспеціалізовані/спеціалізовані психологічні захисти об'єднані рівнем психологічної диференціації – це спільна характеристика, яка є визначальною для цих двох сфер.

Більш детально розглянемо природу і основні функції механізмів психологічного захисту. Психологічний захист виступає в ролі регулятора внутрішнього балансу, за рахунок послаблення домінуючих емоцій. Наслідком дії захисту є погіршення пристосування в соціумі, тому що відбувається спотворення реальності, але при цьому забезпечується збереження психічного благополуччя і цілісності особистості загалом. Під дією механізмів захисту спотворення реальності відбувається наступним чином:

- ігнорується або не сприймається інформація;
- забувається після того як була сприйнята;
- якщо небажана інформація допускається до свідомості і запам'ятовується, то тоді вона інтерпретується в зручний спосіб.

Виявлення механізмів захисту залежить від вікового розвитку і особливостей когнітивних процесів. Загалом, вони утворюють шкалу примітивності-зрілості. Першими виникають механізми, в основі яких перцептивні процеси (відчуття, сприймання і увага). Власне перцепція несе відповідальність за захисти, що пов'язані з незнанням і нерозумінням неприйнятної інформації. До них відносять заперечення і регресію, їх вважають примітивними, а осіб, які ними "зловживають" – емоційно незрілими. Наступними виникають захисти, що пов'язані з пам'яттю, власне із забуванням неприємної інформації, це витіснення і реактивне утворення. Розвиток процесів мислення і уяви, формують найбільш складні і зрілі захисти, що

пов'язані з опрацюванням і переоцінкою інформації, це раціоналізація, інтелектуалізація, проєкція.

Ми припускаємо, що між когнітивними стилями і психологічними захистами є багато спільного: вони організують і координують роботу базових пізнавальних процесів, забезпечують вибірккову оперативну регуляцію процесу опрацювання інформації на субсвідомому рівні. Отже, йде мова про мимовільний інтелектуальний контроль з обмеженням впливу афективних станів. Відмінними є основні завдання, які вони виконують: інтелектуальний контроль забезпечує адекватне відображення об'єктивної реальності, нарощування адекватності поведінки, тоді як психологічні захисти спрямовані на збереження внутріособистісного балансу, зниження рівня тривоги, шляхом спотворення картини реальності, при цьому адаптацією до умов, що склалися, нехтується.

Е. Д. Хомською вважає, що вивчення типів профілю латеральної організації (ПЛО) як категорії нейропсихологічних факторів є перспективним, так як ці фактори закономірно пов'язані з індивідуальними відмінностями психіки здорових людей [6]. Йде мова про найважливішу психофізіологічну характеристику діяльності мозку – латералізацію психічних процесів, що заснована на діалектичній єдності: функціональної асиметрії півкуль мозку та їх взаємодії в забезпеченні психічної діяльності людини [3]. Дуже важливим в цьому контексті є поняття індивідуального латерального профілю (ЛП). Ця характеристика відображає специфіку мозкової організації індивіда і включає: функціональну асиметрію головного мозку, моторну (рук, ніг, обличчя, тіла), сенсорну (зору, слуху, тактильну, запаху, смаку) асиметрію [3].

Функціональна асиметрія мозку (ФАМ) відображає відмінності в розподілі нервово-психічних функцій між його правою та лівою півкулями. Формування і розвиток цього розподілу відбувається в ранньому віці під впливом біологічних і соціокультурних факторів. ФАМ є однією з причин існування у людини певної структури психіки. Основи функціональної спеціалізації півкуль мозку є вродженими, проте, в процесі розвитку дитини, відбувається ускладнення механізмів міжпівкульної взаємодії.

Моторна асиметрія включає в себе асиметрію рук, ніг, тіла та обличчя. Об'єктом нашої уваги є дослідження пов'язані з функціональною асиметрією рук. Як показують результати наукових спостережень, мануальна асиметрія має найбільш тісний зв'язок з особливостями пізнавальної та емоційної сфер особистості [1; 6; 7]. Моторні шляхи, що зв'язують мозок і мускулатуру правої і лівої половини тіла, майже повністю перехрещені. У праворуких людей переважно ліва півкуля координує роботу м'язів правої руки, а у ліворуких людей — права півкуля.

Якщо розставити всіх людей за коефіцієнтом руковості, то можна побачити всі можливі типи прояву мануальної асиметрії: явні праворукі, слабо виражені праворукі, амбідекстри, слабо виражені шулги і явні шулги. Нормальний розподіл частот для всього різноманіття вияву мануальної асиметрії (за коефіцієнтом асиметрії) може свідчити про те, що індивідуальна мінливість "руковості" є наслідком дії багатьох чинників. Ліворукість – це не просто перевага лівої

руки над правою, це зовсім інший розподіл функцій між півкулями мозку. Людина, яка однаково володіє правою і лівою рукою вважається "обидворокою", або амбідекстром. Особливості психіки у таких осіб можуть бути такими ж, як у ліворуких. Проте вони легко звикають писати правою рукою і не страждають на декстрастрес (стрес ліворукої людини у праворукому світі), тобто їм простіше виробити навичку письма правою рукою, ніж шулгам [1; 3].

Сенсорна асиметрія включає в себе функціональну асиметрію очей і вух. Асиметрія зору проявляється в гостроті, величині поля зору. Праве і ліве око людини мають різне поле зору, що визначає ефективність зору, просторового виділення.

В контексті моторної і сенсорної асиметрії слід згадати про принцип контрлатеральної проєкції, який був відкритий Роджером Сперрі: кожна півкуля отримує інформацію від протилежної сторони тіла. Це стоїть як сенсомоторних відчуттів так і тактильних.

Відомі класифікації профілів індивідуальної латералізації, що були розроблені Н. Н. Брагіною, Т. А. Доброхотовою, Е. Д. Хомською, П. Деннісоном. [1; 2; 6]. Всі вони побудовані за різними принципами.

У відповідності з уявленнями, що склалися в сучасній нейропсихології, мозкові структури, що відносяться до аналізаторних систем розглядаються як "жорсткі" ланки функціональних систем, що пов'язані із здійсненням вищих психічних функцій [6]. Ці ланки максимально стійкі при зміні функціонального режиму роботи мозку і, можливо, більш генетично запрограмовані, ніж інші ланки.

Відповідно, профіль латеральної організації (ПЛО) за Е. Д. Хомською включає комбінацію ведучих руки, вуха і ока. При аналізі співвідношень видів міжпівкульної асиметрії в межах трьох аналізаторних систем зустрічаються крім чистих правшів (ППП) і лівшів (ЛЛЛ), чисті амбідекстри (ААА), однак більшість досліджуваних належать до змішаних типів ПЛО. За результатами дослідження було виділено 22 типи ПЛО (із 27 теоретично можливих), які розділено на п'ять підгруп. Основою класифікації була ведуча рука. Е. Д. Хомська описує п'ять основних типів ПЛО: правші, праворукі, амбідекстри, ліворукі, лівші.

Найважливіші факти, котрі були отримані Е. Г. Хомською та її колегами при співставленні особливостей міжпівкульної організації мозку з індивідуальними особливостями психічних функцій:

- типи ПЛО корелюють з особливостями довільної регуляції моторних та інтелектуальних серійних операцій;
- типи ПЛО пов'язані з операційним складом когнітивних функцій (вербальних і просторо-зорових);
- успішність виконання просторових задач більша у осіб з правостороннім домінуванням аналізаторних систем (тип ППП);
- особливості емоційно-особистісної сфери корелюють з типами ПЛО.

Висновок Е. Г. Хомської за результатами дослідження: тип ПЛО є визначеною системою, що може розглядатися як інтегративний показник, який характеризує міжпівкульну асиметрію і міжпівкульну взаємодію мозку як парного органу [6].

Класифікація ПЛО за П. Деннісоном включає

комбінацію ведучої півкулі, ведучої руки, ноги, ока і вуха та нараховує 32 типи. В його класифікації було виділено чотири основних типи латерального профілю – перехресний, змішаний, односторонній, гармонійний [2]. На нашу думку, дана класифікація вступає в суперечність з принципом контрлатеральної проєкції оскільки розглядається іпсилатеральний зв'язок між ведучою півкулею і аналізаторними системами. Важливим теоретичним підґрунтям для нашого дослідження є твердження автора про те, що індивідуальний латеральний профіль кожної людини визначає тип сприйняття, мислення, стресостійкість, стиль та успішність навчання [3, с.190].

Мета. Дослідити когнітивно-стильову організацію та механізми захисту у осіб з різним ПЛЮ.

Наукове припущення: особливості когнітивно-стильової організації та механізми психологічних захистів пов'язані з профілями латеральної організації.

Матеріали і методи. В нашому дослідженні взяли участь 287 юнаків, з них – 199 осіб чоловічої статі, 88 жіночої статі. Вік опитуваних від 18 до 21 років. Досліджувані – студенти 2 – 4-го курсів Національного університету, які навчалися за інженерними спеціальностями.

Для вирішення поставлених завдань було використано блок методик для вивчення показників когнітивно-стильової організації – опитувальник когнітивних стилів Д. Кьорсі, проєктивна методика Г. Роршаха, тест АКТ-70 У. Еттріха на визначення залежності-полнезалежності, а також опитувальник механізмів психологічного захисту Р. Плутчика-

Г. Келлермана-Х. Конте, тест “Discover your intellectual strengths” на визначення гнучкості перекодування інформації (на інтеграцію знаково-словесного та образно-просторового стилів кодування інформації); опитувальник М. Аннет (модифікований автором) для визначення профілю латеральної організації в моторній та сенсорній сферах.

За допомогою показників мануальної, зорової і слухової функціональної асиметрії (опитувальник М. Аннет) ми змогли побудувати профіль латеральної організації кожного учасника експерименту і відповідно сформувати групи, які подібні за своєю латеральною організацією.

Результати та їх обговорення. Щоб сформувати подібні за показниками латеральності групи, ми застосували кластерний аналіз. Перед проведенням кластиризації нами були нормалізовані показники профілю в програмі Statistica 6.0. Було визначено оптимальну кількість кластерів і проведена кластиризація методом K-means. Відповідно до проведеної класифікації було виділено 4-и кластери за показниками ПЛЮ:

- кластер 1 – обидві руки + обидва ока + обидва вуха (ОрООв) – невизначений або симетричний профіль;

- кластер 2 – ліва рука + ліве око + ліве вухо (ЛЛЛ) – лівий профіль латеральної організації;

- кластер 3 – права рука + праве око + праве вухо (ППП) – правий профіль латеральної організації;

- кластер 4 – права рука + ліве око + праве вухо (ПЛП) – змішаний правий профіль (рис. 1).

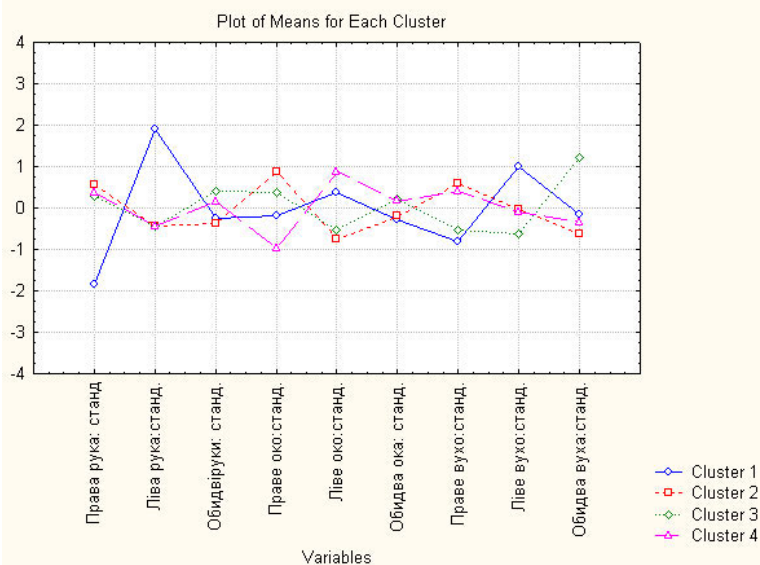

Рис. 1. Кластерний аналіз за методом K-середніх: виділено чотири групи ПЛЮ

До першого кластеру було віднесено амбідекстрів або осіб з невизначеним профілем ЛЮ (ОрОоОв), до нього ввійшло 70 досліджуваних, в другий кластер потрапили шульги (ЛЛЛЛ) чисельністю 49 осіб, в третій кластер – правші (ППП), він складається з 84 осіб, четвертий кластер – праворукі з ведучим лівим оком і правим вухом (ПЛП) – 84 особи. Відповідно 1-а група складає – 24% всіх досліджуваних, 2-а група – 17%, третя і четверта групи по – 29%. Особливістю даної класифікації є те, що група праворуких розді-

лилась на дві – “чистих правшів” і “праворуких з лівим ведучим оком”.

Для того щоб з'ясувати особливості когнітивно-стильової організації кожної групи профілю, нами був проведений порівняльний аналіз за допомогою однофакторного дисперсійного аналізу, а також Шеффе тесту і методу контрастів; порівняння за допомогою непараметричного критерію Н-Краскала Уоліса.

За результатами однофакторного дисперсійного аналізу, градації фактору, а це різні види профілю,

статистично значимо відрізняються за такими ознаками: когнітивно-стильовими параметрами “полезалежність-полenezалежність”(ПЗ/ПНЗ), “реалістичність-інтуїтивність”, механізмом захисту “заперечення реальності” і за такими додатковими змінними нашого дослідження, як “гнучкість перекодування образно-символічної інформації в мовну”, “форма+колір”(Fc) за методикою Г. Роршаха, “коефіцієнт асиметрії”.

Для більш детального дослідження особливостей ментальних структур метакогнітивного досвіду кожного виду профілю латеральної організації ми

застосувала Шеффе тест. Ми порівняли групи з різними видами профілю за “ПЗ/ПНЗ” і з’ясували, що: шульги (ЛЛЛ) відрізняються на високому рівні достовірності від правшів (ППП) ($p = 0,007$), а також від праворуких із змішаним профілем (ПЛП) ($p = 0,025$). Це свідчить про те, що шульги (ЛЛЛ) рідше демонструють полenezалежність у сприйманні, в порівнянні з правшами та праворукими (рис. 2). Не виявлено статистично значимих відмінностей з групою амбідекстрів (ОрОов).

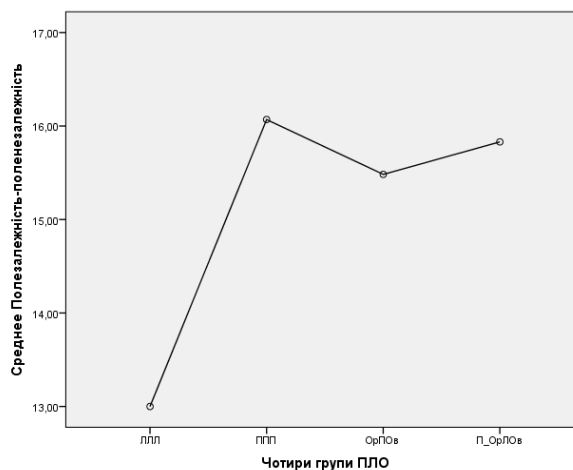

Рис. 2. Графік середніх ПЗ/ПНЗ різних груп профілю латеральної організації

На основі цих результатів ми маємо підтвердження припущення, що шульги менше здатні “диференціювати/артикулювати поле” в порівнянні з представниками інших профілів. За цим когнітивним стилем до них є подібні представники групи з невизначеним профілем ЛО.

Порівняння груп з різними видами ПЛО за “гнучкістю перекодування образно-символічної ін-

формації в мовну” дозволило нам константувати, що: шульги (ЛЛЛ) відрізняються від правшів (ППП) на високому рівні статистичної достовірності ($p = 0,001$), від праворуких (ПЛП) – на рівні ($p = 0,008$), а також від осіб із невизначеним профілем (ОрОов) – на рівні ($p = 0,012$). Це може свідчити про те, що швидко переводити образно-символьну інформацію у знаково-мовну їм вдається гірше (рис. 3).

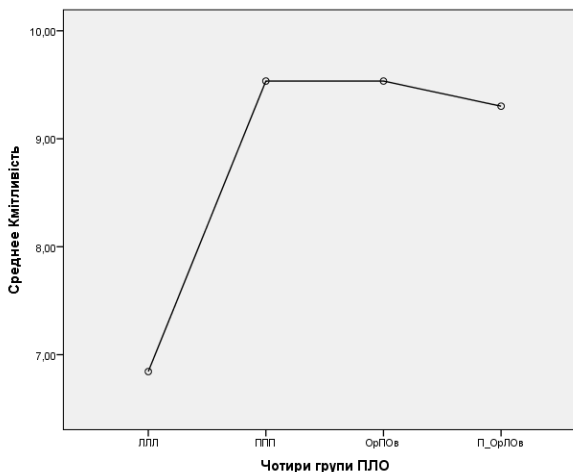

Рис. 3. Графік середніх гнучкості перекодування інформації різних груп ПЛО

Найвищі показники “гнучкості перекодування” демонструють правші (ППП). З досліджень в когнітивній нейропсихології відомо, що ліва півкуля відповідає за зв’язок між об’єктом і його мовним позначенням – словом, або знаком, тоді як права півкуля –

оперує як художніми так і музичними образами. Мозок працює як цілісна системна і півкулі функціонально доповнюють одна одну. На основі отриманих результатів, ми можемо припустити, що міжпівкульний обмін інформацією добре налагоджений у

всіх профілів латеральної організації, за винятком шульгів.

За допомогою методу контрастів ми уточнили відмінності між групами з різним ПЛО за такими когнітивно-стильовими характеристиками як “полезалежність-полenezалежність”(ПЗ/ПНЗ), “реалістичність-інтуїтивність”(S-I), “заперечення реальності”(МПЗ), “чітка форма+сірий колір”(Fc)

На першому етапі ми порівнюємо групу з невизначеним профілем (OpOov) з іншими групами за ознакою «чітка форма+сірий колір» (Fc) – це показник методики Г. Роршаха. За цією ознакою група з невизначеним профілем (OpOov) відрізняється від правшів (ППП), праворуких (ПЛП) та шульгів на високому рівні достовірності – $p = 0,003 < 0,01$ (табл. 1).

Таблиця 1.

Критерії контрасту							
		Контраст	Значення контрасту	Стд. Помилка	t	ст.св.	Знч. (2-стороння)
% Чітка форма+сірий колір	Передбачається рівність дисперсій	1	-22,0117	7,33152	-3.002	182	,003
	Рівність дисперсій не передбачається	1	-22,0117	7,30493	-3.013	42744	,004

Звідси, особи з невизначеним профілем латеральної організації частіше в порівнянні з іншими групами ПЛО описують форму і при цьому враховують чорно-сірі відтінки зображення (методика Роршаха). Можливо вони намагаються якомога точніше відобразити те, що вони сприймають, враховуючи різні ознаки зображення. Опираючись на результати досліджень інших науковців, ми можемо припустити, що схильність виділяти і поєднувати форму та колір свідчить про здатність осіб з невизначеним профілем до контролю над емоціями, до співчуття і співпереживання.

На другому етапі за результатами однофакторного дисперсійного аналізу та графіками середніх ми

включили до порівняння методом контрастів групу правшів (ППП) з іншими групами за змінними, що відповідають когнітивно-стильовим параметрам “ПЗ/ПНЗ”, “реалістичність-інтуїтивність”.

Правші (ППП) відрізняються за вираженість такої стильової характеристики як полenezалежність від трьох інших груп ПЛО на рівні $p = 0,038 < 0,05$ (табл. 2).

Це може свідчити про те, що правшам (ППП) властиво виявляти аналітичний підхід до поля і вищий рівень диференційованості у сприйнятті на відміну від представників трьох інших груп профілів латеральної організації, особливо шульгів.

Таблиця 2.

Критерії контрасту							
		Контраст	Значення контрасту	Стд. Помилка	t	ст.св.	Знч. (2-стороння)
ПЗ/ПНЗ	Передбачається рівність дисперсій	1	-3,8954	1,86721	-2.086	182	,038
	Рівність дисперсій не передбачається	1	-3,8954	1,88001	-2.072	147.307	,040
Реалістичність	Передбачається рівність дисперсій	1	-3,5573	1,65028	-2.156	182	,032
	Рівність дисперсій не передбачається	1	-3,5573	1,66513	-2.136	143.667	,034

Правші (ППП) відрізняються від інших груп профілю за вираженістю “реалістичності” на рівні $p = 0,032 < 0,05$. Виявлена відмінність дозволяє припустити, що правші більше довіряють досвіду, опираються на досвід у прийнятті рішень, аніж інші групи профілю ЛО.

На третьому етапі ми порівнювали групу шульгів методом контрастів з іншими групами за такими змінними як “інтуїтивність”, “заперечення реальності”.

Група шульгів (ЛЛЛ) відрізняється від інших типів профілю за ознакою “інтуїтивність” на рівні $p = 0,07 > 0,05$ (табл. 3). За результатами порівняння

ми можемо припускати, що в шульгів більш виражена інтуїтивність в порівнянні з іншими групами, проте ця відмінність носить, характер тенденції.

Шульгам властиво частіше вдаватися до механізму захисту “заперечення реальності” на відміну від правшів, праворуких та осіб з невизначеним профілем і ця відмінність на високому рівні достовірності – $p = 0,01$ (Табл. 3).

Отже, методом контрастів ми уточнили, відмінності між групами з різним ПЛО за такими когнітивно-стильовими характеристиками як “ПЗ/ПНЗ”, “реалістичність-інтуїтивність”, механізмом захисту “запере-

чення реальності”, “чітка форма+сірий колір” (Fc) – характеристикою перцепції зображень в тесті Роршаха, і встановили, що ці відмінності статистично достовірні.

Ми застосували критерій Н-Краскела-Уоллеса, непараметричний аналог однофакторного дисперсій-

ного аналізу, для перевірки відмінностей між групами з різними ПЛО за ознаками, які були виключені з однофакторного дисперсійного ANOVA через негомогенність дисперсії.

Таблиця 3.

		Критерії контрасту					
		Контраст	Значення контраста	Стд. Помилка	t	ст.св.	Знч. (2-стороння)
“Інтуїтивність”	Передбачається рівність дисперсій	1	-3,8589	2,11848	-1.822	182	,070
	Рівність дисперсій не передбачається	1	-3,8589	2,06632	-1.868	51.415	,068
“Заперечення реальності”	Передбачається рівність дисперсій	1	-3,0363	1,16540	-2.605	182	,010
	Рівність дисперсій не передбачається	1	-3,0363	1,19153	-2.548	47.916	,014

За допомогою критерію Н-Краскала-Уолліса ми перевірили відмінності між чотирма незалежними групами за рівнем таких ознак як "оригінальність" (Orig), "загальна кількість відповідей" (Z) за Роршахом. Відповідно до статистики критерію Хі-квадрат

Пірсона, відмінності між групами є за змінною “оригінальність відповідей” на рівні статистичної достовірності $p = 0,054$; за змінною “загальна кількість відповідей” за Роршахом – $p = 0,078$ (Табл. 4).

Таблиця 4.

Статистики критерія ^{a, b}			
	Заг. кількість відповідей за Роршахом	Заперечення реальності	Оригінальні відповіді
Хі-квадрат	6.823	5.761	7.635
ст.св.	3	3	3
Асимпт. знч.	.078	.124	.054
a. Критерій Краскела-Уоллеса			
b. Групуєча змінна: Чотири групи ПЛО			

Звідси, між групами, що досліджуються, є відмінності за вираженістю цих когнітивно-стильових характеристик.

На основі отриманих результатів, ми можемо припустити: якщо шульги дають більше інтерпретацій на плями Роршаха та їх інтерпретації частіше оригінальні в порівнянні з іншими групами профілю. Як свідчать наші спостереження, шульги виявляють здатність зосереджувати свою увагу на деякій частині зображення і описувати її як окремий образ, ігноруючи зв'язок з іншими частинами зображення, Такий підхід у сприйманні дає більше матеріалу для уяви, що спричинило вищі показники оригінальності сприймання. Ми припускаємо, що ця властивість сприймання є передумовою здатності творчих людей виходити за межі заданого.

Ми узагальнили результати проведеного порівняльного аналізу і представили їх у вигляді таблиці когнітивно-стильових характеристик, які властиві

кожній групі ПЛО (табл. 5).

Група правшів (ППП) в порівнянні з іншими групами виділилась полenezалежністю (високий рівень артикульованості в інтелектуальній сфері), реалістичністю, цілісністю і конкретністю інтерпретацій плям Роршаха, типовістю, шаблонністю сприйняття. При цьому вони продемонстрували здібність до гнучкого перекодування інформації з образно-просторової в знаково-словесну.

Праворукі зі змішаним профілем (ПЛП) схожі до правшів (ППП) за такими характеристиками, як полenezалежність, гнучкість в перекодуванні інформації, переважання типовості над оригінальністю. Проте з'являються деякі відмінності в когнітивно-стильових параметрах, а саме: не так яскраво виражене переважання реалістичності над інтуїтивністю, вони схильні давати більше варіантів інтерпретацій плям Роршаха.

Група із невизначеним профілем (ОрООв) має дещо

вищі показники “полнезалежності” в порівнянні з шульгами і “гнучкі в перекодуванні”. За проявом цих характеристик вони близькі до правшів і праворуких із змішаним профілем. Проте представники цієї групи профілю виділилась своєю здібністю описувати зображення, враховуючи і форму, і колір, а також вони найменше вдаються до такого механізму захисту як

“заперечення реальності” – за цими характеристиками вони відрізняються від усіх груп профілю, і особливо від шульгів. Проте за такими показниками, як “оригінальність відповідей” і “реалістичність/інтуїтивність” вони подібні до групи шульгів – в них з’являється більше оригінальних інтерпретацій, і частіше виявляється перевага інтуїтивності над реалістичністю.

Таблиця 5. Особливості когнітивно-стильової організації осіб юнацького віку з різним видом профілю латеральної організації

Когнітивно-стильові характеристики	Правші (ППП)	Праворукі (ПЛП)	
ПЗ/ПНЗ висока полнезалежність	полнезалежні	полнезалежні	
Перекодування інформації висока гнучкість	гнучкі	гнучкі	
Реалістичність-інтуїтивність переважає реалістичність	не виражена реалістичність	не виражена реалістичність	
Інваріантність інтерпретацій низька	середня	середня	
Типовість-оригінальність висока типовість	переважання типовості	переважання типовості	
Амбідекстри (ОрООв)		Шульги (ЛЛЛ)	
ПЗ/ПНЗ	полнезалежні	полнезалежні	полнезалежні
Перекодування інформації	гнучкі	гнучкі	негнучкі
Реалістичність-інтуїтивність	не має переваги	-	переважання інтуїтивності
Чітка форма+сірий колір (Fc)	особливість сприймання	-	-
Інваріантність інтерпретацій	середня	висока	висока
Типовість- оригінальність	оригінальність	переважає оригінальність	переважає оригінальність
МПЗ	найменш виражений захист	найбільш виражений захист	найбільш виражений захист
	“заперечення реальності”	“заперечення реальності”	“заперечення реальності”

Звідси, представники групи із невизначеним профілем “успадкували” від правшів (правостороннього профілю ЛО) “полнезалежність”, “гнучкість перекодування”, а від шульгів – “оригінальність відповідей-інтерпретацій”, “інтуїтивність”. Вони виділились здібністю зважати на “форму і колір” під час інтерпретацій зображень і в неприємних для свідомості ситуаціях рідше вдаються до такого захисного механізму як “заперечення реальності”.

Шульги (ЛЛЛ) виділились в порівнянні з правшами (ППП) полнезалежністю, негнучкістю перекодування інформації, кількістю варіантів інтерпретацій та оригінальністю інтерпретацій плям Роршаха. На відміну від інших груп, вони найчастіше вдаються до такого захисного механізму як “заперечення реальності”.

Отже, виділення чотирьох типів профілю дало нам змогу не просто протиставити правий і лівий ПЛО, а також дослідити особливості когнітивно-стильової організації видів профілю, які є перехідними між ними за показниками латеральності.

Висновки.

1. Когнітивні стилі/когнітивні контролю та психологічні захисти подібні і відмінні за своїми функціями в структурі метакогнітивного ментального досвіду. Подібність полягає у функції контролю і регулювання базових психічних процесів, відмінність – функції КС спрямовані на посилення адаптації особистості, тоді як МПЗ спрямовані на збереження внутріособистісного балансу, зниження рівня тривоги, що не передбачає доброї адаптації до зовнішніх умов.

2. Правші виділились своєю здатністю сприймати

поле як структуроване у взаємозв'язках окремих його деталей, за цією характеристикою до них виявились подібними праворукі із змішаним профілем (ПЛП) та особи з невизначеним профілем (ОрООв). Шульги проявили себе як найбільш полнезалежні, тобто вони найменш схильні до артикульованого інтелектуального функціонування.

3. Шульги виділились оригінальністю і варіативністю сприйняття плям Роршаха, в порівнянні з іншими профілями. Якщо слідувати припущенню Е. Гольдберга, то це прояв архаїчної, дитячої здібності людини бачити світ по-новому, тобто “новизна” у сприйманні шульгів є передумовою для творчого і неупередженого сприйняття [14].

4. Особи з невизначеними профілем латеральної організації за своїми характеристиками виявились свого роду “кентаврами”, оскільки частину характеристик вони успадкували від правшів, а частину – від шульгів. Те, що вони найменш вдаються до “заперечення реальності” можна пояснити балансом між реалістичністю-інтуїтивністю, в них формуються вищий рівень психологічної диференціації інформації.

5. Виражена схильність шульгів до такого захисного механізму як “заперечення реальності” може свідчити про те, що вони менш схильні опрацьовувати травматичний досвід на вищих рівнях психологічної диференціації в порівнянні з іншими групами профілю. Проте, це може бути і їх перевагою в ситуаціях, коли потрібно виділити те, що малоструктуроване і невідоме ще лівій півкулі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брагина Н.Н., Доброхотова Т.А. Функциональные асимметрии человека / Брагина Н.Н., Доброхотова Т.А.; 2-е изд. перераб. и доп. М.: Медицина, 1988. – 237 с.
2. Деннисон П., Деннисон Г. Програма "Гимнастика мозга". Часть 1 и 2 / Деннисон П., Деннисон Г.; пер. С.М. Масгутовой. М., 1990.
3. Сиротюк А.Л. Нейропсихологическое и психофизиологическое сопровождение обучения / Сиротюк А.Л.; – М.: ТЦ Сфера, 2003. – 288 с.
4. Холодна М.А. Когнитивные стили. О природе индивидуального ума / Холодна М.А.; 2-е изд. – СПб.: Питер, 2004. – 384 с.
5. Холодная М.А. Психология интеллекта: Парадоксы исследования. / Холодная М.А.; 2-е изд., перераб. и доп. – СПб.: Питер, 2002 – 272 с.
6. Хомская Е.Д. Нейропсихология индивидуальных различий / Хомская Е.Д. // Вестник Моск. Ун-та. Сер.14, Психология. 1996, №2, С.24-31
7. Хомская Е.Д., Гасимов Ф.М. Особенности вербальных функций при различных типах межполушарной организации мозга в норме / Хомская Е.Д., Гасимов Ф.М. // Вестник Моск. Ун-та. Серия 14, Психология. 1994, №1, С.36-42.
8. Guilford J.P. (1980). Cognitive styles: What are they? // *Educational and Psychological Measurement*, 1980. – V. 40 (3). P. 715-735.
9. Borkowski J.C., Peck V.A., Reid M.K. Impulsivity and strategy transfer: Metamemory as mediator // *Child Development*, 1983. – V.54(2). – P.459-473.
10. Brown A.L. Knowing when, where and how to remember: A problem of metacognition. In: // Claser R. (Ed.). *Advances in instructional psychology*. V. 1. N.Y.: Hillsdale.
11. Flavell J.H. Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitive-development inquiry. // *American Psychologist*, 1979. – V. 34. P. 906-911.
12. Fonest-Pressley D.L. et al. (Eds.). *Metacognition, cognition and human performance*. Orlando etc: Akad. Press, 1985.
13. Gardner R.W., Holzman P.S., Klein G.S., Linton H.B., Spence D.B. Cognitive control. A study of individual consistencies in cognitive behavior. *Psychological Issues. Monograph 4*. V. 1. – N.Y., 1959
14. Goldberg E. *The New Executive Brain: Frontal Lobes in a Complex World*. New York, NY: Oxford University Press, 2009.
15. Kelly G.A. *The psychology of personal constructs*. V.1 – 2. Norton. – N.Y., 1955.
16. Witkin H.A., Dyk R.B., Faterston H.F., Goodenough D.R., Karp S. *Psychological differentiation*. – Potomak 1974, p.69.
17. Witkin H.A., Goodenough D.R., Karp S.A. Stability of cognitive style from childhood to young adulthood // *J. of Personality and Social Psychology*, 1967. – V.7.291-300.

REFERENCES

1. Bragina N.N., Dobrohotova T.A./ Bragina N.N., Dobrohotova T.A. // *Medicine*, 2nd ed., revised. and ext. M.: 1988. – 237 p.
2. Dennison P., Dennison G. "Brain gymnastics" program. Part 1, 2 // trans.S.M. Masgutovoy.M., 1990
3. Sirotyuk A.L. Neuropsychological and psychophysiological support teaching / Sirotyuk A.L. – M.: TC Sfera, 2003. – 288 с.
4. Holodna M.A. Cognitive styles. On the nature of the individual mind. 2nd ed./ Holodna M.A. – SPb.: Piter, 2004. – 384 с.
5. Holodna M.A. *Intelligence Psychology: Paradoxes Research*. – 2nd ed., revised. and ext. / Holodna M.A. – SPb.: Piter, 2002 – 272 с.
6. Homsкая E.D. Neuropsychology of individual differences / Homsкая E.D. // *Vestnik Moskov. Univ. Ser.14, Psychology*, 1996. – №2, С.24-31
7. Homsкая E.D., Gasimov F.M. The features verbal functions in different types of inter-hemispheric organization of the normal brain / Homsкая E.D., Gasimov F.M. // *Vestnik Moskov. Univ. Ser.14, Psychology*, 1994. – №1, С.36-42.

The features of structures metacognitive experience organization in persons with various types of lateral profile

Bushchak H. A.

Abstract. The cognitive styles represent a spontaneous intelligent control that is the structure of metacognitive mental experience. The cognitive-style parameters reflect the specific construction of individual cognitive contact with the world and serve as a mechanism of regulation of intellectual activity. The differences between the profile groups was established with the help of cognitive stylistic parameters similarity. According to the results of our research, we can assume that the profile of a lateral organization impacts on the psychological differentiation and cognitive style options formation.

Keywords: *mental structure, metacognitive experience, cognitive style, psychological defense mechanism, the profile of the lateral organization.*

Особенности организации структур метакогнитивного опыта лиц с разными видами профиля латеральной организации

Г. А. Бушчак.

Аннотация. Когнитивные стили представляют непродуманный интеллектуальный контроль, который принадлежит к структурам метакогнитивного ментального опыта. Когнитивно-стилевые параметры отображают индивидуальную специфику построения познавательного контакта с миром и служат механизмами регулирования интеллектуальной активности. Сравнение по когнитивно-стилевым параметрам позволило определить отличия между разными группами профиля. По результатам проведенного исследования мы предполагаем, что профиль латеральной организации полушарий мозга влияет на формирование уровня психологической дифференциации и когнитивно-стилевые параметры.

Ключевые слова: *ментальная структура, метакогнитивный опыт, когнитивный стиль, психологическая защита, профиль латеральной организации.*